

A szegedi középiskolai tanulóifjúság színházesztétikai ítéletalkotó készségének vizsgálata

A szegedi állami Gyermekelőlektani Állomás nemcsak az egyéni képességeket és tehetséget kereső pszichotechnikai vizsgálatokkal foglalkozik — mint ahogy azt a nagyközönség általában gondolja —, hanem a „tiszatáji” ifjúság globális, átfogó megismerését is szolgálja kutatómunkásságával.

Ez a cél vezette akkor is, amikor azt kísérte megállapítani, hogy a szegedi serdült tanulóifjúság esztétikai ítéletalkotó készsége milyen fokon működik. Erre alkalmas eljárásnak bizonyult a diák-közvéleménykutatás új módszere segítségével végzett tömegexploráció, amit Sziglauer Liliomfi című színműve műkedvelő diákelőadáson résztvevő diáknézőkön végeztünk.

A diáknézők mindegyike kutatólapot kapott az alábbi kérdésekkel, amelyeket dr. Kálmán László egyetemi színháztudományi lektor úr volt szíves összeállítani, akinél szakképzettségét a beérkezett feleletek kiértékelésénél is igénybe vettük.

1. Tetszett-e az előadás (igen, nem) és miért?
2. Mi tetszett jobban (a színészi játék, a díszlet, a szöveg, stb.) és miért?
3. Melyik szereplő tetszett legjobban és miért?
4. Milyen rendezési hibát vett észre?

A vizsgálat fő feladata az volt, hogy megállapíthassuk, rendelkezik-e és milyen fokban a diák-nézőközönség a közönséges érzelmi visszahatásokon kívül esztétikai véleményalkotás készségével is.

A válaszok névtelenek voltak, csak a nem és életkor feltüntetését kértük. Ebből a szempontból a megoszlás a következő: leány 46 százalék, fiú 32 százalék, jelzés nélküli 22 százalék. Az egyes életkorokat nézve a leányok 16, 17 és 18 éves életkorukban voltak legközelebbebbek, a fiúk válaszaiknak sűrűsödését két csoportban a 15—16 évesek és a 18—20 évesek csoportjában találtuk.

Érdekes megfigyelésekre vezetett annak vizsgálata, hogy a megkérdezettekre milyen hatást tett a kérdések megfogalmazása. A feladót négy kérdés közül a második kérdésben háromféle felelet-variánsot adtunk, de a stb. szóval alkalmat adtunk, hogy az értelmesebbek egyéb feleletet is adhassanak. Itt érdekes volt megfigyelni, hogy mekkora százalék tapad a megadott fe-

leletformák valamelyikéhez és hányan tudnak ettől szabadulni és önálló véleményvel előállni. Ez annál is nehezebb volt, mert a megadott három válasz-minta a szokott véleményeket már szinte teljesen kimerítette.

A harmadik kérdés helyesen így szólt volna: „Melyik szereplő játéka tetszett legjobban?” Kihagytuk ezt a szót „játéka”, tehát itt alkalmat adtunk, hogy plasztikusabban is kiemelkedjék a színházesztétikában már ismeretes törvény, hogy a primitív nézők tetszése igen gyakran a színész személyes varázshoz tapad, nem pedig a játékhoz. A tanulóifjúság ilyen szempontból a primitív nézők csoportjába tartozik és szerettük volna látni, hogy a megtévesztés ellenére hányan tudnak e fölé emelkedni.

A negyedik kérdés önmagától „buktatott ki” egy jellegzetességet, mert sokan a színrendező munkája helyett a közönséget helyrekiéserő teremrendező munkájáról adtak véleményt.

Tanulmányoztuk továbbá, hogy a kérdések tagoltsága, illetve különböző feladási módja milyen hatást váltott ki. A kiadott kutatólapok fele a kérdéseket feltüntette és minden kérdés után helyet adott a válasza is; másik fele a kérdés: nem tüntette fel, hanem utalt a falon levő plakátra, amelyen a kérdések sorrendi számozásban olvashatók voltak.

Az eredmények szerint az első csoportban — kis eltéréssel — a formához ragaszkodás kétségtelen volt, míg a második csoportnál kb. egyharmad rendszerező, illetve a formához ragaszkodó típusnak, míg kétharmad önálló vagy pontatlan típusnak bizonyult.

Ha a feleleteket a kérdések sorrendjében vesszük szemügyre, akkor az első kérdés 79 százalékos igen-je áll 21 százalék nem felelettel szemben, ami végeredményben 100 százalékot jelent, mert a válaszelmaradás itt hanyagság vagy egyszerűsítése a dolgoknak azzal a gondolati megokolással, hogy minék erre külön válaszolnom, ha a többi válaszokból ez úgyszólamint kiténik. A válaszok megokolása már jóval nagyobb bepillantást enged a válaszádiók gondolatvilágába. Ezek a „miért?” válaszok főleg két szempont körül csoportosulnak.

Az első csoportnak azért tetszett, mert „sok tanulás mellett is igen tehetségesen játszottak” — írja az egyik,

s a többi is hasonló megokolást ad más fogalmazásban, ami mögött a műkedvelői mivellettel jó játék külön honorálása látható. Ez az *altruista beállítottságú*, illetve szemléletű csoport.

A másik csoport azért válaszolt igen-nel, mert megnevettetett: „nagyon humoros volt” s ehhez hasonló fogalmazások. Ez az *egoista csoport*.

A második kérdésnél a statisztika szerint a válaszok legnagyobb része (40%) a színészi játékot emeli ki, utána a díszlet (13%) következik, majd a szöveg (7%). Nem tudott dönteni 19%, nem válaszolt valószínűleg ugyanezért 15%. A többi felelet a sablontól (irányított kérdés) elütő felelet. Ezek egyebet is észrevettek, mint amire előre is felhívják a figyelmüket, s önálló (irányítás nélküli működő) ítéletük volt.

A választások indoklásai, bár szám szerint gyengék (csak kevés válasz felel a „miért?”-re is) jól mutatják az előző kérdés feleleteiből is kivilágító diák-altruizmust, amely a diák-műkedvelői előadások esztétikai ítéleteiben általában szempontból is — a felnőttek válaszaiban is — sokszor szerepel. Ez azon a pszichológiai tényen alapul, hogy a diák-előadásokat elsősorban nem mint művészi produkciókat ítélik meg, hanem abból a szempontból, „hogyan sikerül”. Mint nem hivatásos színészek hogyan állották meg a helyüket.

A harmadik kérdés, amint már említettük, szándékosan kétértelmű fogalmazással készült, s amint várható is volt, többben nem a játék alapján, hanem a személyi tetszés, vagy nemtetszés, szimpátia, vagy antipátia alapján választottak. Kétségtelen azonban az is, hogy ha pontosan adtuk volna fel a kérdést, akkor is akadnának olyan válaszok, amelyek a személyi tetszés alapján értékelnek, mint ahogy lehet, hogy a beérkezett válaszok között is voltak olyanok, akik a szereplők játékát értékelték a kérdésen és mégis a személyi tetszés alapján választottak. Érdekes eredmény az, hogy nem a személyi tetszés alapján történt választások a nagyobb számúak — amint ez várható lett volna —, hanem a játék alapján. Ez önmagában még nem jelentené azt, hogy a diákműzők — megévesztésre irányuló kísérlet ellenére — többségükben esztétikailag is tárgyilagos szemlélet képességéről tettek tanúbizonyságot, mert rég megfigyelés, hogy a primitív (esztétikailag iskolázatlan) néző a színész személyi előnyeit

összekeveri a színészi képességével, illetve játéktudásával. A színész személyének szimpatikus volta miatt olyan szereplő játéka tetszik neki legjobban, aki valójában mind adottságok hiányában, mind egyéb okok miatt nem is játszik jól.

Azonban ennek ellenére is több diák-vélemény arról lett bizonyosságot, hogy az esztétikailag iskolázott diákműzők is külön tudják választani a két szempontot, illetve a színész személyes előnyeit el tudják különíteni magának a színészi játéknak értékelésétől.

A sok közül különösen két ügyes választ emelünk ki, amelynek megszövegezése erre jól rávilágít.

Egyik így ír: „Legjobban tetszett a pincér, szerepében Szellemfi” — vagyis az illetőnek személy szerint szimpatikusabb volt a pincér, de jobban játszott a Szellemfi alakító diák-színész. Másik vélemény még jellemzőbb: „Szellemfi színpadon jó, különben...” Ebben a három pontban, amivel befejezetlenül hagyta a véleményadó az összehasonlítást, de mégis tudja mindenki, milyen lesújtó vélemény jönne utána, legszembetűnőbb választotta szét egy személyben is a színészt és magát az embert. Bár mint emberről lesújtó véleménye van, mégis a színészi játék értékelésénél a legelsőik közé helyezi és ezzel tárgyilagos ítéletalkotási készségről tesz bizonyosságot.

A negyedik kérdés válaszaiban vizsgálataánál kapcsolatos megfigyelések egyikét már említettük, illetve kiemeltük azt a tényt, hogy a nagy többség a rendezés fogalma alatt a közönség elhelyezésével foglalkozó terem-rendezők munkáját értette.

Ezt, de még inkább a feleletet nem adók nagy száma (62%) arra mutat, hogy az egészen primitív (színházesztétikailag iskolázatlan) néző egyáltalán nem ismeri a rendező munkáját. Még az a kevés válasz is, mely ezzel foglalkozik, nagy tájékozatlanságot mutat és a rendező munkáját a díszletkészítéssel, ügyelővel, stb. összetéveszti.

A motiváció tanulmányozásánál a szempontok primitívsége mellett megállapíthatjuk, hogy az ifjúság a színdarabban játszó ismerősei iránt érzett rokonszenvet belevegyíti esztétikai, nevezetesen a színészi játékot méltató színház-esztétikai ítéleteibe. Megállapíthatjuk, hogy kritika alig hangzik. Ennek oka az érzelmi hatás, lelkesedés okozta elfogultság, a hiba gondolatának fel

sem vetődése. Míg abban az esetben, ha ez az érzelmi hatás nem születik meg, a tárgyilagos mértegelés helyett általános hibakenesés és kákán csomót találás következik be.

Fiuk-leányok véleménykülönbségei is jellegzetesek. A fiúknak legnagyobb része a humorért, a vidámságért lelkesedik a darab nézése közben, míg a leányoknak azért tetszik legjobban, mert „szerelmes” volt. A leányok különöségekre hajló megfigyelőképességük miatt; veszik főleg észre a rendezési hibákat, nekik tűnik fel a díszlet, a kosztüm és a maszkirozás, míg a fiúk jobban elmélyednek a darabban — ha erre tehetségük van.

Végül általában megállapítható, hogy a feleletekben nemcsak számban, hanem minőségben is a leányok vezetnek. Ennek magyarázatát abban véljük megtalálni, hogy a nők általában esztétikailag kifinomultabb érzésűek és ebben az esetben, amikor az iskolai munka kapcsán külön esztétikai nevelés még nincs és csak a természeti adottságok adhatnak előnyt, a leányok színház-esztétikai érzékről és kritikai képességről tettek tanúságot. Véleményünk azonban az, hogy ha ilyen irányban rendszeres nevelés következne be, a fiúk mélyebbre hatoló képességénél fogva a helyzet megváltozna.

A kísérlet eredménye: milyen az ifjúság képe színházesztétikai véleményalkotási készség terén? — Bebizonyult, hogy a diákság — fejlődő értelmi adottságának megfelelően — az ú. n. esztétikailag iskolázatlan primitív néző fokán van nagy tömegében.

Ha a szélső határokat nézzük, az egyik végén a 16. éves leány áll, aki a kutató-lapra csak ezt az egy mondatot írta: „Sajnos, nem kritikuskak készülnök” — ezzel talán annál a véleményének akart kifejezést adni, hogy szerinte egy egyszerű néző számára ilyen kérdések feltétele felesleges és céltalan, mert hisz ilyen gondolatoknak csak annak a fejében kell támadnia, aki hivatásos kritikus. Talán szerintem a nézőnek elég annyi, hogy tetszett a darab, jól érezte magát, jól szórakozott.

A másik végén áll egy ugyancsak leány és csak egy évvel idősebb diák-leány, aki viszont színház-esztétikai ízléssel és műértő kritikai érzékkel rendelkező intelligens néző. Véleménye annál is érdekesebb, mert nem a beállított kérdések alapján felelt, hanem teljesen önállóan maga választotta meg azokat a szempontokat, amelyek szerint a darabot méltatni kell.

Ha a két szélső érték közötti átmenetet négy szakaszra bontjuk, plasztikusan elénk tárul az a kép, amely a diák színház-mézők esztétikai ítéletalkotó készségének fejlődési vonalát mutatja.

A primitív szélen kezdve a

— 1 (legrosszabb, 1. példa)			
első fejlődési szakasz stádiumán	46 %		
harmadik „ „ „	18 %		
második „ „ „	25 %		
negyedik „ „ „	9 %		
+ 1 (legjobb, 2. példa)			

Amint ebből a számszerű megoszlásból látszik, fokozatos — bár egyre kisebbödő számú — átmenetet találunk, mint természetes fejlődést az ideális állapot felé.

Az iskola jelenlegi tanterve sajnos, nem sokat tud tenni, hogy ez a fejlődés nagyobb lendületet kapjon. Alapjában kevés történik az esztétikai nevelés vonalán, a színház-esztétikain pl. jóformán semmi. Régebben voltak ú. n. „ifjúsági színielőadások” azokban a városokban (így Szegeden is), ahol állandó színházi társulat működött. Ezek vezetése azonban legfeljebb abban merült ki, hogy a kötelező irodalmi nevelés bemutatható értékeit tüzték ezek műsorára. De ezen darabok előzetes beállítása, méltatása és utólagos színház-esztétikai megbeszélése még csak gondolatban sem született meg.

Az esztétikai nevelés, mint a nevelés, sőt értelmi képzés finomultabb formája elengedhetetlen, s ennek nagyon jó iskolája a rendszeres színház-esztétikai nevelés, s igen üdvös lenne, ha ez valamiféle formában érvényesülne iskoláinkban is.

Zsámbéki László